

„Ha számba veszem rémületeimet”

Hétfő

VIZES KUTYA, VAGY INKÁBB CSAK NEDVES, LEHET VÁLASZTANI.

Szerda

Minden ügyvéd annyira odavan a maga „általános kulturáltságától” (mert ugye „a jog művelté tesz”), akár a vízvezeték tervező mérnök, aki nagy hangerővel tudósan titulálja magát, mintha Heisenberg lenne. Felesleges is megjegyezni, hogy jó, ha halvány fogalmuk van a képzeletről.

Tegnap. Milyen tenyérbemászó! Két órán át kellett hallgatnom két efféle diplomás félértelmiségi tudálékosságát. Valószínűtlen ostobaság. Az ügyvéd a maga jogászfazonjával, világnézetével, stílusával, formájával, amiből megcsap a szerencsétlen egyetemszag, akár a ruhából a naftalin... A mérnököcske meg egyre csak az egzakt tudomány felsőbbrendűségét hangoztatta, mert holmi filozófiai meg művészi románcok, uram, nem a fegyelmezett elmének valók, és különben is „hallott már a kvantumokról?” Rémes nivó. És mindegyiknek megvan a maga gondos, komplett oldalbordája, aki a nőstények eksztázisával isteníti az ő intellektusát. Lehangelő, hogy az egyetemek évről évre ezerszámra gyártják a szamarakat, akik előbb-utóbb csálhatatlanul meglelik a maguk kancáját.

Hogyan lehetne elejét venni, hogy a felsőoktatás efféle zsibárut termeljen, hogy ilyen szörnyen megrontsa a civilizált világ levegőjét? Egyre több egyetemileg legyártott ifjú kretént látok magam körül, akiből vegyi úton kimosták a természetes intelligenciát. Már Dél-Amerikában is fullasztó a sok mesüge diplomás, aki azt ismeri csak, amit bepaszíroztak a fejébe, teletömték információval, közben elvesztette minden érzékét az olyan imponderábilák iránt, mint a karakter, az értelem, a poézis, a báj. E jogi, műszaki, orvosi stb. téren működő értelmiségi munkavállalók ordenáré csúfsága még itt, Argentínában is mind nyilvánvalóbb. Érzéketlenek a művészet iránt, nem ismerik az életet, elvont tételek hatása alatt formálódtak, nagyképűek és nehézkesek. E gusztustalan marhákat előszeretettel hozom ki a sodrúkból, vagy belefullasztom őket a hamarjában kiötlött

Witold Gombrowicz (1904–1969) emigrációban írt háromkötetes *Naplójának* első kötete 2000-ben megjelent magyarul a pozsonyi Kalligram gondozásában, a jelen részlet az előkészület alatt álló második kötetből való.

nevek és elméletek káoszába – nehogy már ők bánjanak el velem! Érdekes, hogy egyedül a tudomány rendelkezik számukra ilyen triviális természettel, minden egyéb, az emberi faj egész lelki élete merő szemfényvesztés nekik, következőképp egyfolytában majd meghalnak a félelemtől, hogy átveri őket valaki.

Élvezettel szítom fel bennük a józan paraszti bizalmatlanságot az „író”, e *par excellence* szemfényvesztő lény iránt, ráadásul olyan képet vágok hozzá, ami eleve kétségbe vonja a szó hitelét, sőt kész pojácaságnak titulálja. A komolyság iránti alpári hódolatuk oly hatalmas, hogy ettől egyből kővé merednek. Vagy az arisztokráciával és a származásommal rohanom le őket, biztos fogás, ha a hülyék teljes behülyítéséről van szó.

De azért... az arisztokrácia... De azért az arisztokrácia... Ó, arisztokrácia, te azért több vagy, mint rosszmájú vicc. A köznépnek a *haszon* a házi istene, az arisztokráciának a *kellem*. Hasznosnak és kellemetlennek lenni – minden melós és szakí ezen van. Olyan hasznosnak lenni, hogy kellemetlennek lehessenek – ez az álmuk. Az arisztokraták meg épp az ellenkezőjéről álmodnak: maradéktalanul kellemesnek lenni, hogy haszontalanok lehessenek. Ami engem illet, állítom és emberismeretem egyik kánonjaként írásba adom: aki tetszeni akar az embereknek, könnyebben éri el, hogy embernek tartsák, mint aki hasznos szolga próbál lenni.

Csütörtök

FEHÉR, ÍZLETES, JÓL TÁPLÁLT KUTYA.

Péntek

A tanítványaimnak mondom: ne feledjétek, hogy én nem tartozom tiszteletreméltó, szabadalmazott és szavatolt professzoraitok közé. Nálam soha semmit sem lehet tudni. Bármely pillanatban mondhatok valami ostobaságot, vagy hazudhatok, egyáltalán bolonddá tehetlek benneteket. Semmiféle garancia nincs rám. Afféle pernahajder vagyok, szeretek játszani, és füttyülök, füttyülök, füttyülök... rátok és az egész tanításomra.

Szombat

FEKETE HARAPÓS KUTYÁMAT ELCSERÉLNÉM KÉT ÖREG EBRE.

Szombat

Haladtam az ösvényen a santiagoói erdőben, át egy nagy tisztáson, a ritkás fűvel, tar, fehérlő homokdűnékkel borított terep kijelölt építési területnek tűnt, nem is érdekes, lassan, elgondolkozva lépdeltem, a lábam alá néztem, a nap már alábu-

kott, egy romhalmaz mellett haladtam el, feltornyozott téglák, ládák, gépalkatrészek, amikor egyszerre az ösvény kissé megemelkedett a lábam alatt, nem nagyon, alig, a talaj enyhe domborulata miatt, és mindjárt vissza is süllyedt. Ez elég is volt. Úgy éreztem, a föld mélyéről megcsapott egy hullám, ráismertem a hullámzására, annak váratlan, rejtett rugalmasságára. Állj! Mi ez?! Az ösvény meg-elevenedett? Vagy a föld elevenedett meg? Állj, állj, az istenért, hogy lehetséges, hogy a dolgok egyszerre élők lesznek... de ez esetben *neked kell visszavonhatatlanul élettelen tárggyá válnod!* Hogyhogy? Hogyhogy? Az ösvényen három kis kő hevert, egyik a másik mellett, az vonta magára a tekintetemet... nem lehetséges-e a kozmosznak egy másfajta interpretálása, amely szerint az ő életteleniségük életté válna, az én életem meg halállá? Nem, ez nem jó, túl erőltetett, kész fantazmagória, de – figyelj –, ha az élő világ és az élettelen világ mellett létezne valami harmadik világ – harmadik opció –, ő, amiről eddig nem is álmodtunk, ami megteremti a tárgyak aktivitását, a tárgy átalakulását másik tárggyá? Tekintsük e három kis követ *aktívnak*... Lehetséges lenne hát az aktív tehetetlenség? Állj! Állj! Micsoda badarság!...

Ez az egész azért van, mert túl eszes fickó vagy. Így aztán nincs az a hülyeség, ami fogyaszthatatlan lenne számodra... az intelligenciád és a képzeleted a hülyeség markába lök, hisz neked semmi sem elég fantasztikus... és úgy állsz ott az ösvényen, mint akit egyszerre megszállt az esztelenség, amely ezer év múlva – ezer év múlva, ó, te évezred fia! – könnyen rokonságba kerülhet az igazsággal.

Hétfő

NEDVES ÉS HÁJAS KUTYA. *Egy magas hivatalnok jellemző megnyilvánulása.* A kulturális és művészeti miniszter elvtárs mondta a rádióban (1958 decemberében): *„Van valami abnormális a mai helyzetben. Vegyük például az első esetet: Gombrowicz könyve irodalmi csemege, minden lap recenziót közöl róla, nem is egyet, hanem többet is, miközben a széles olvasótábornak készült könyveket nem recenzálják.”*

S pár percre rá, a kulturális politikáról – vagy ahogy ők mondják, a „kulturpolitikáról” – a Lengyel Rádió mikrofonja előtt folyó beszélgetés során a miniszter elvtárs ismét visszakanyarodik e nyugtalanító kérdéshez.

„Igenis nagyon sok köze van a kultúrpolitikához annak, hogy a sajtót jellemző helyszűke mellett Gombrowiczról huszonöt recenzió jelenik meg, Wanda Melcerről például egy sem.”

Értem. Ez már nyugtalanító. Itt valóban akut diétára van szükség. Vége az idillnek.

Micsoda balett! Kár, hogy a nyugati kollégák nem ismerik ezt a saját nemzetükkel járt kontratáncot – hol oda a kályhához, hol el a kályhától. Tíz évig senki sem vagy, majd két év alatt jelentős leszel, így a kultúrpolitika leosztása szerint az egyébként persze nem rossz „irodalmi ínycseck” írója.

Ez az „egyébként” idegesít engem a legjobban. Jobb szeretném, ha vadul és szélsőségesen egyszer és mindenkorra letagadnának, ahogy nemrég ez még ment, égesselek el máglyán, vagy húzzanak le a klotyón. A művészet, akár a hit, csak egy dologtól tart: a langyosságtól. Ám ők kultúrpolitikailag. Tervezve. Rendben, lehet

kicsit dicsekedni, hogy ne nézze senki diktatúrának... de ne vigyük túlzásba. Mert ez a „kicsit” is öl, mint a kis adagokban, lassan csöpögtetett méreg.

Szerda

A KUTYÁK A KÁNIKULÁBAN MAGUKAT HARAPJÁK.

Csütörtök

Ha számba veszem réműleteimet, arra a következtetésre jutok, hogy gyenge ellenálló képességem, egyszerűbben szólva, a gyávaságom – ami például meggától abban, hogy belépjek a liftbe, de akkor is elfog, ha villamosra szállok, ami tehát megmérgezi az életemet – a képzeletem azon vonásából (talán modorosságából) fakad, hogy engem főleg afféle alárendelt viszonylatban fog el a szenvedés. Nekem a „megfulladok” nem az a pillanat, amikor a tudóm megreped, hanem ha léghiányom van, noha már javul a helyzet. A lábtörést hajlamos vagyok úgy elképzelni, mint a hátfájást, amikor nem változtathatok a testhelyeztemen, a háború meg, akár a tegnapelőtti tea íze, egy kelés az ujjamon és sötétség. Az efféle vízió szétrágja a bátorságot, mint a rovarok a fát.

Mi köze a félelemnek az ártatlansághoz? A rémület felsőfoka mégis olyan tiszta számomra, mint... az ártatlanság felsőfoka.

MEGHARAPOTT, SÁRGA, EGYÉBKÉNT ÚJ KUTYA.

Csütörtök

Újév 1959, Tandilban. Innen, a Mauro-villából, ahol olyan lakom van, akár egy királynak, elkényeztetve a háziak vendégszeretetétől, végignéztem a katlanban meghúzódó városka felett a sziporkázó tűzijátékot. Hátral a sötét fenyők magas fala meredeken és némán kúszik a csúcsra, akár egy ló. Jobbra és balra a hatalmas, kinyíló éji messzeségek elvesznek a dombok között. Pezsgőztünk.

Csütörtök

Milyen keveset írtam az elmúlt évben! Egy kicsit naplót, egy kicsit ezt az *Operettet*, de most ismét letettem. Hát még! A betegség! Hadilábon állok az egészségemmel, bár Zellnernek már sikerült lábra állítania.

Mi dolgom van? Írjuk össze, ami érdekes lehet, pontosabban, ami engem érdekel... (A növekvő hírnév persze összekuszálja a perspektívákat: régen világosan különbséget tettem a között, ami az írásaimban unalmas, és a között, ami érdekes, most már valami teljesen unalmas is érdekes lehet csupán azért, mert rám vonatkozik; az „énem”, ahogy megdő, így csak zavart kelt...)

Tehát vegyük számba:

Befejezni a *Napló* alábbi részletét.

Megoldani az *Operett* második felvonását, belevinni a „ribanc anya” szálát, felerősíteni Firulet és Charme szerepét.

Átnézni a *Napló* francia fordítását. Levél Susanne Arlet-nak.

Levelezés: Janusz, Kot, Alicja Giangrande, Giedroyc, *Preuves*, Koszella etc. Alice de Barcza.

Átnézni Heideggerről készített jegyzeteimet, tekintettel az Amigos del Arte klubban sorra kerülő negyedik előadásomra.

Távirat Świeczewskiéknek.

Anyagokat készíteni a rádióknak.

Levelezés a kiadókkal.

Az *Yvonne* francia fordítása (elmozdulni a holtpontról). Fogalmam sincs, hogy ez a felsorolás most unalmas vagy érdekes?

Péntek

„Ő maga sem tudja! Ilyen messzemenően demoralizálja a növekvő »én« súlya, ráadásul a megnőtt »én« egyre jobban összekuszálja a világhoz való viszonyát. Fizikai betegsége mellett, amiről azért beszél, hogy mentegesse magát, mert túl keveset írt, még egy gyenge pontja van, ami ennél is gyötrelmesebb: hogy azzal a Gombrowiczsal, aki egy idő óta feltűnik a külföldi lapokban, és aki lám, nemzetközi, európai, már (szinte) világhírű, jószemmel nem tud mit kezdeni. E gyengeség annál megalázóbb, mert tipikus gombrowiczi kérdéssről van szó; mi egyéb lenne ugyanis inkább gombrowiczi téma és probléma, ha nem a hírnévtől felfuvalkodó személyiség illetően kiterelvényesedés? De pontosan ez – mert ez kötelez – határozza meg tanácsstalanságát, hisz ennyire személyes, ennyire átélt üggyel nem járhatja a rég kitaposott ösvényeket, meg kell találnia a saját megoldását, és a »hogyan legyek nagy ember?« kérdésre teljesen személyes választ kell adnia. Hát nyilván! Csak nem fog már ismert nagyságok végül is sztereotip »megoldásaihoz« folyamodni, nem neki való például, amit Anatol France, az affektáló mester művel... de Dosztojevszkij furfangos és szenvedélyes paraszti nagylelkűségével sem tudna mit kezdeni... egyébként teljesen idegen is tőle. És Goethe Olümposza? És Erazmus vagy Leonardo? És Tolsztoj, ott Jasznaja Poljanában? Jarry vagy Lautréamont „metafizikus dandyzmusa”? Tiziano vagy Poe? Kierkegaard vagy Claudel? Ebből semmi, de semmi nem illik rá, egyik maszk, egyik bíborpalást sem... valami sajátot kell találnia... csak az a baj, hogy a nagyság, ez a vén k... a művészet egyik csalhatatlan mézesmadzaga, tehát már ezerszer elhasználták a legkülönbözőbb változatokban. Ismerjük a patetikus és az alázatos, a bohócsipkás és a cinikus, a rajongó és a brutális nagyságot, meg a keresztényt, a pogányt, a lírait, a szárazat, a matematikait... Hiszen e régi háremhölgyek mind másképp táncolták a maguk táncát.

A nagyság stílusai közül, amit ez a sok-sok mester javallott, valószínűleg az áll hozzá a legközelebb, amit Thomas Mann dolgozott ki hosszú pályafutása során. Mert Mann képes volt – saját kora szellemében – szorosán összefűzni, jobban, mint bárki más, a nagyságot a betegséggel, a zsenialitást a dekadenciával, a felsőbbiséget a lealacsonyodással, a dicsőséget a szégyennel, bizalomgerjesztő őszinteséggel jutva el az ellentéteknek ehhez az örült összefonódásához... e szégyenletes ellentétet pedig nem úgy kezelte, mint ami un-

dorító és megbélyegezendő, hanem szédítő és szenvedélyes jelenségként, ami oly messze-
menően szerethető, hogy a Thomas Mann-i nagy művész is visszataszító és nevetséges
lesz tőle, mégis nagyszerű és vonzó... akár egy szerető. A fény és az árnyék alkalmazásá-
nak e Thomas Mann-i »igazsága«, a probléma megragadásának e mélységes intelligenci-
ája felettébb megtetszett Gombrowicznak, és gyakran hivatkozott az íróra és gyönyörűen
megrájt elbeszélésére, a Tonio Krögerre, amelyből ő, Gombrowicz már korán a saját
hivatását és sorsát olvasta ki. De ahogy múltak az évek, egyre világosabban látta, hogy
Mann az őszinteségével, becsületességével, józanságával csupán az alkalmat kereste,
hogy kokettálhasson és szorgalmazhassa – az őszinteség, sőt az alázat látszatával – a
maga jogcímét a dicsőségre. Valóban, a szenny és nyomor e leleplezője szelet vetett és
vihart aratott, de mint kiderült, csak azért, hogy szolid, időtálló, a valóságra és a tudatos-
ságra alapozott szobrot biztosítson magának. És minél jobban kitereljesedett az életmű,
eme leleplező forradalmi hév mellett súlyos, a saját méltóságteljeségében gyönyörködő,
mesterfogásaival tetszelgő retorikája is hangot kapott, oly magasztos bíborba öltözve,
akár egy kardinális. Ó, Mann, te frivol szabadonc, micsoda kokott lett belőled?!

Mit kezdhetett ezzel Gombrowicz? Lehetséges lett volna magára Mannra támaszkod-
va legyőznie Mannt, és új, egy lépéssel továbblépő Thomas Mann-ná válnia? Egy nem-
zedékkel modernebb Thomas Mann-ná? Egyszóval Thomas Mannhoz való viszonyában
Gombrowicz betölthette volna ugyanazt a szerepet, mint ami Mann szerepe volt az elő-
deihez képest? Dialektikus módon felszámolni a nagyságát, hogy ezzel a tudatosság új,
magasabb szintjén megalapozza a magáét? Mesterjelöltünk nem volt híján a gyors sikert
biztosító ütőkártyáknak, új őszinteséggel, sőt új szégyentelenséggel rendelkezett, ami kö-
vetkezett az ember és formája közti örökös meg nem felelést hirdető eszméjéből, ez pedig
lehetővé tette számára, hogy olyan szabadon közelítse meg e drasztikus kérdéseket, amire
eddig talán nem is volt példa. Naplót vezethetne például arról, ahogy megtollasodott,
ahogy behatolt a történelembe, ahogy a szürke kis szerzőből személyiség lett, mintha nem
is róla lenne szó, mintha ez a diadal csupán az új és nem is túl kényelmes »forma« kény-
szere lenne, amit »vele műveltek«, sőt ami »eltorzította őt«. Hogy van ez? Mit érez ilyen-
kor? Megkettőződik az ember, és melyik az igazi a két személy közül? Kimutathatná (be-
mártva Mannt), hogy a nagyság sohasem hiteles, azaz az ember nem képes megvalósítani
magát ebben a magas dimenzióban, még ha a képességei szerint vitathatatlanul megilleti
is a hírnév és a csodálat. Teljesen szokatlan arcátlansággal bevallva hát nagyvá válásának
minden kicsinyességét, miközben saját növekedése untatja, gyöttri, bosszantja, vallomását
első osztályú irodalmi botránnyá változtathatná, a nagyság nem akármilyen bohócát kre-
álva magából. Ami végül is abszolút megegyezne formafilozófiájával, és alighanem elég
eredeti helyet biztosítana neki a XX. század kultúrtörténetében.

Nyilván érdekes és hálás feladat! Mert egyáltalán nem arról van szó, hogy aszketiku-
san megvetné a nagyságot; épp ellenkezőleg, ez tette lehetővé, hogy teljes mohósággal
odaadja neki magát, dédelgesse magában, megrészegüljön tőle, hivalkodjon vele, abban a
pillanatban ugyanis, ahogy nem azonosult többé a saját nagyságával, hanem úgy tekin-
tette az egészet, mint ami megesett vele, az elvesztette szégyenletes, intim jellegét. Az
önreklám is megengedett lett, hisz e kérdésekről beszélve, el sem kerülhette, és végső soron
ez is kellemes, sőt kényelmes volt számára. Gombrowicz nem volt annyira nai, hogy ne
számolt volna azzal, hogy a nagysággal való nyilvános együttélés nem várt művészi
előnyt jelent, hisz az olvasó szereti a csillogást, a királyokról, hercegekről vagy nagy mű-
vészekről szóló történeteket, míg a cipészek vagy a kishivatalnokok kevésbé érdeklők, az

álmaiban tehát arisztokrata, és ahogy már mondtuk, a nagyság, ez a vén kur...tizán a korosodó urak igen sikeres csalétke és szexepilje, babérkoszorú a homlokukon.

TÉLI KUTYA TAVASZRA. Gombrowicz így tökéletesíthette a Thomas Mann-i problematikát, egyfelől még inkább kompromittálva a nagyságot, másfelől összehasonlíthatatlanul szemérmetlenebbül adva át neki magát, ráadásul minden »mesteri« kürtszó nélkül, ami Thomas Mann gyenge pontja volt. Valami mégis az útjába állt... mi is? Mindenekelőtt kiderült a gyakorlatban (azaz amikor szerzőnk nekilátott, hogy Naplójában megvalósítsa programját, eleinte mérsékelt, apróbb bejegyzéseket helyezve el benne a maga hírnevéről), hogy azt a konvenciót, amely megtiltja az írónak az »öndicséretet«, és amely állítja, hogy az efféle információk »unalmasak«, rendkívül nehéz áttörni, sokkal nehezebb, mintha a szokásos gombrowiczi csevejt folytatná a saját ideáiról (ami úgyszintén gyakran ellenállásba ütközött). Miért reagáltak az emberek ennyire negatívan? Hisz épp fordítva kellett volna történnie. A siker, a hírnév, az érvényesülés, a növekvő presztízs mind nyencfalat, a szürke olvasó szereti az efféle csillámot az A-tól Z-ig kigondolt regényekben, akkor mi a baj, ha valódi sorsot érintő valódi naplóról van szó, ami önéletrajz? De határozottan érezni lehetett a haragot, a húzódozást, az unalmat, még az őszinte szégyent is... teljesen úgy, mintha az olvasó tényleg »nem akarna erről hallani«.

Még furcsább, hogy ezt az olvasói idegenkedést igazolta az író belső idegenkedése, ez az úgyszintén megindokolthatatlan idegenkedés, mert ugyan mitől rendelkezett Gombrowicz a lelki szabadság ilyen tartalékaival? Mindamellet rejtett ebben ellenállás is... valamiféle elégedetlenség önmagával, ami hol a lelkiismeret-furdalásra hasonlít, hol meg a bánatra... keserűség, unalom, sőt bosszúság vagy fájdalom, ami azt súgja, »ne nyúlj hozzá, hagyd, ne szólj bele, maradjon úgy, ahogy van«... Mi történt? Honnan ez a bökkenő? Ez a tiltakozás nem holmi intellektuális kritikából fakadt, sokkal inkább spontán reakció volt... olyasféle, mintha a saját nagyságát lerombolva önmagáról szőtt ifjúkori álmát rombolná le, és mintha végül likvidálná ezt a szeretett, fiatalkori, saját jövőjét illető »projektet«. Itt tehát bizonyos, igen személyes, lírai, bizalmas dolog akadályozta, ami – figyelem! – az ifjúsággal és szinte a szerelemhez hasonló, szégyenletes valamivel kapcsolatos. Az ügy végül drasztikus és fájdalmas fordulatot vett... Nem intellektuális, inkább talán vallási vagy szerelmi természetű kérdésről volt szó... Szerelem? Ifjúság? Lehet, hogy Thomas Mann, noha át volt itatva freudi eszmékkel, és közelebb is állt Freudhoz, mint Schopenhauerhoz, elsiklott az öregek nagyságnak nevezett komplexusa fölött? És ha így történt... akkor mi az, ami itt nem lett végigmondva?

– Rendben – gondolta Gombrowicz –, rendben... Mann-nál a mester vonzó a tanítvány számára. A tanítvány »szereti« a mestert. Ha a fejlődés korábbi fázisában vonzó, elbűvölő a hétköznapióság, akkor a rendkívüliség, a kiválóság a későbbi fázis vonzereje... Ám ha így van, ha a kiválóság vonzó, akkor miért tulajdonítunk neki erőt, és miért nem látjuk gyengének? Hiszen csak a gyengeségnek és az elégtelenségnek van varázsa – és ez olyan igazság, amiről nem szabad megfeledkezniünk –, az erőnek és a teljességnek soha. Freud és Thomas Mann valójában kidomborították a nagysággal együtt járó biológiai nyomorúságot, a nagy férfi betegségeit, eltévelyedéseit, de ami a nagyság, a zsenialitás, a tehetség, az olimposzi szikra, a Sínai-hegy lángja, az náluk hatalmas, a Teljesség és a Virágzás fényében úszik...

Ez pedig nem felel meg az igazságnak (gondolta tovább). Az elégtelenség nem olyasmi, ami a nagysághoz, a felsőbbséghez társul, ez csak a »quid«-je, szubsztanciája. A nagyság – mondjuk ki végül – elégtelenség!

Őrült! Őrült! Már megint felpattant a lóra! Ahogy a papír fölé hajolt, kiült az arcára a drámai erőfeszítés, keresett valamit, ami alighanem már túl megragadhatatlan volt... Milyen tisztán és logikusan csengett elméletben ez az egész: mert mi is lenne az úgynevezett nagy ember, ha nem a szakadatlan erőbedobásnak, az érettség mesterséges felnagyfításának, a hiányosságok szorgos eltüntetésének terméke, erőltetett idomulás más kiválóságokhoz, akik e hamisítást magát életre hívták; ráadásul a nagyság nem »emberközi« termék-e, mint az egész kultúra? Ez esetben pedig, aki a közösségi élet szférájában fel-emeltetik, az személyesen mindig alább kerül... és épp ezért a nagyság, a kiválóság, a méltóság, a mester mivolt elégtelen, éretlen lesz... titkon rokonságba kerül mindazzal, ami fiatal... Mesternek lenni tehát örök kontárkodás! Örök gyengeség és boszorkányság! Igen! De ezek szerint neki, Gombrowicznak miért nem sikerült megfelelő gyakorlatot találnia ehhez az elmélethez, mitől lett elviselhetetlen ez az idea, amikor megpróbálta életre kelteni a Napló lapjain?

Mesterjelöltiünk számára egyre világosabb lett, hogy az ő formulái nem merítik ki e kérdések vitális értelmét... a »puszta« értelmet sem, talán a »fonák« értelmet sem, talán »az önmagának ellentmondó« értelmet sem... Uramisten, ki talál megfelelő kifejezést az elszálló, tovaiálló gondolatra!... És egyre világosabb lett számára, hogy túlzottan nem leplezheti le annak az előadásnak a kulisszáit, amelyben ő maga is részt vesz; a játék itt túl szenvedélyes, a kokettálás túl lényeges, fontos... alap... elemészt...

Kiutat keresett. Valami »megoldás« után nézett. De ha a Naplóban lemondott arról, hogy frontálisan nekiessen a nehéz rejtélyeknek, akkor itt meg arról kell lemondania, hogy meglelje a nagyság új, saját genre-jét. Úgy döntött, hogy vár... Közelebbről – amúgy – szemügyre veszi, hogy is alakul az esete ezzel a nagysággal, és végül annak melyik fajtája jut neki osztályrészül: a nehéz, arisztokratikus, a tömeg számára érthetetlen, a beavatottak szerény köréhez szóló nagyság, vagy a populárisabb változat?... Egyelőre csupán arra volt képes, hogy Naplójában megszólaltassa a »másik hangot« – a kommentátor és az életrajzíró hangját –, ami lehetővé tette számára, hogy magáról per »Gombrowicz« beszéljen, mintegy valaki másnak a szájával. Ez az ő felfogásában fontos találmány volt, amely rendkívül felerősítette e bizalmas eszmecserék hűvös műviségét, ennél fogva több őszinteségnek és szenvedélynek adott teret. Ami olyan újdonságnak tűnt, amilyennel nem találkozott egyetlen általa ismert naplóban sem.

Valóban érdekes újítás. Lehet, hogy fontosabb is, mint amilyennek látszik. Gombrowicz már rég megfigyelte, hogy a nagy stílus nem csupán nagy, hanem egyfolytában bökdösi az olvasó oldalát: »figyelj, ne bambulj, nagy vagyok«. A nagy stílusnak megvan a maga ceremóniamestere, de az előadója és kommentátora is. Így aztán e különböző hangokat maga a stílus struktúrája határozza meg, nagyon is a valóságra alapozva. De túl ezen: miféle gyarapodás az, amely egyszerre képes önmagáról első és harmadik személyben beszélni! Hisz aki per »én« beszél magáról, szükségképp annyival kevesebbet tud elmondani, amennyit hamisít; aki viszont per »ő« említi és kívülről próbálja leírni magát, az is csak részigazsággal rendelkezik. Ez az átvitel tehát az »énről« a »Gombrowiczra« (fokozatosan, a »főkéletesítés« és az elmélyülő gyakorlat folytán) érdekes eredményekhez vezetett.

Lehetővé tette, hogy egyszerre dicsérje és leleplezze magát."

Hétfő

Futballmeccs a River Plate stadionban. Harmincezer szurkoló. Tűz a nap. A küzdelem kezdetét váró, türelmetlen, zszibongó tribün fölé felszáll egy luftballon... Egy luftballon? Látja mindenki, hogy ez nem lufi, hanem egy illetlenül hatalmasra felfújtt óvszer. Az óvszer-lufi, amelyet a begerjedt publikum hevülete lök a magasba, ott libeg a fejek felett, amikor meg lehull, tréfás kezek még újból felveszik... a többezres tömeg megrészegül a röpülő botránytól, ami legalább olyan rémes látvány, mint amilyen arcátlan! Csönd. Senki nem mer pisszenni sem. Eksztázis. Majd egy *padre de familia* felháborodottan beledöfi a bicskáját a lufiba. És kipukkan.

FüTTY! Üvöltés! Hihetetlen harag szakad fel az emberekből, közel és távol, a rémült „családapa” meg gyorsan elhúzza a legközelebbi kijárat felé. Ezt mesélte nekem Flor de Quilombo (a) Florquilo (a) Coliflor (a) Flor-en-coli (a) Coli-en-flor.

Buenos Aires, 1959.

PÁLYI ANDRÁS fordítása